

///// recenzní studie / review articles //////////////////////////////////////

**POPULARIZACE
SOCIÁLNÍCH VĚD
V KONTEXTU DIGITÁLNÍHO
A DIALOGICKÉHO OBRATU**

Abstrakt: *Přibližně od druhé poloviny devadesátých let můžeme v sociálních vědách rozpoznat řadu tendencí, které nás opravňují hovořit o digitálním obratu v sociálněvědní praxi. Ačkoli důsledky digitalizace jsou pozorovatelné v mnoha oblastech sociálních věd, nejvýrazněji jsou zřejmě patrné ve znovuoživení očekávání spojených s tzv. dialogickým obratem a v diskusi rozpoutané kolem konceptu veřejné vědy. Tato studie vychází z kritického představení antologie a knihy-hypermédiá Phillip VANNINI (ed.), Popularizing Research. Engaging New Genres, Media and Audiences. New York: Peter Lang 2012, 220 s.; Phillip VANNINI (ed.), Popularizing Research [online]. 2012. Dostupné z: <<http://www.popularizingresearch.net>> [cit. 4. 1. 2013], přičemž jejím cílem je zejména postihnout souvislosti mezi digitálním a dialogickým obratem v sociálních vědách a vymezení vztahu těchto obrátů ke konceptu veřejné vědy.*

Klíčová slova: *digitální obrat, dialogický obrat, multimodalita, participatorní metody, veřejná věda*

MICHAL ŠIMŮNEK

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
U Tří lvů 1/A, 371 15 České Budějovice
email / simunek.michal@gmail.com
url / <http://jcu.academia.edu/MichalSimunek>

**The Popularization of the Social
Sciences in the Context of the
Digital and Dialogical Turn**

Abstract: *Since the second half of the 1990s we can distinguish several tendencies that can be considered as indicators of the digital turn in social scientific practice. Although we can recognize the consequences of digitization of the social sciences in many forms and on several levels, probably the most noticeable is the revival of the expectations associated with the so-called dialogical turn and the concept of public science. This critical review of the anthology and the book-hypermedia Phillip VANNINI (ed.), Popularizing Research. Engaging New Genres, Media and Audiences. New York: Peter Lang 2012, 220 pp.; Phillip VANNINI (ed.), Popularizing Research [online]. 2012. Available at: <<http://www.popularizingresearch.net>> [cit. 4. 1. 2013] thus aims to cover mutual connections between the digital and dialogical turn in the social sciences and delineate their relation to the concept of public science.*

Keywords: *digital turn, dialogical turn, multimodality, participatory methods, public science*

Úvodem

Pronikání expertního vědění do každodenního života a jeho laických výkladů je jednou z klíčových charakteristik, které Anthony Giddens připsal modernitě. Toto podle jeho slov platí zejména o sociálních vědách, které jsou hluboce a integrálně začleněny do základů modernity a výrazně tak přispívají k jejímu reflexivnímu charakteru:

Sociologické vědění a pojmy, teorie i poznatky ostatních sociálních věd neustále „cirkulují do a z“ oblastí, o kterých pojednávají. Při této činnosti reflexivně restrukturují svou předmětnou oblast, která se sama naučila myslet sociologicky. *Modernita sama je hluboce a vnitřně sociologická.*¹

Tento reflexivní vztah modernity a sociálních věd sice odkazuje k tomu, že vědění mezi společností a sociálními vědami proudí oběma směry, neznamená však, že by toto proudění bylo neproblematické. Již samotná schopnost sociálních věd poznat sociální realitu, jak vyplývá např. z neustálé snahy usmiřovat rozdíly mezi *vysvětlováním* a *rozuměním*, respektive mezi *emickou* a *etickou deskripcí*, skýtá řadu problémů a zdrojů nejistoty. Stejně tak vědění produkované sociálními vědami neproudí hladce do každodenního světa a není přístupné a prospěšné všem sociálním aktérům. Svět vědy a ne-vědy je oddělen řadou bariér, vztah vědce a laika je stále v mnoha ohledech hierarchický a vědění není distribuováno ve společnosti homogenním způsobem, nýbrž je rozdílně dostupné v závislosti na mocenské pozici jednotlivce. Jak podotýká Giddens, věda jakožto *expertní systém* využívající *symbolické znaky* má výraznou tendenci *vyvazovat* sociální vztahy z místních kontextů interakce, a spíše než porozumění ze strany laiků vyžaduje nekritické (a mnohdy nereflektované) přijetí vědění opírající se o kredibilitu vědy a předpokládající postoj *důvěry*. A důvěra v expertní systémy je vždy „v určitém smyslu slepou důvěrou“ neboť „spocívá na víře ve správnost principů, o nichž nikdo nic neví.“²

Vztah mezi sociálními vědami a společností je tak jedním z klíčových problémů sociálních věd. Zatímco přenosu poznání ze/ o společnosti do vědy

Tato studie vznikla s podporou Grantové agentury České republiky v rámci výzkumného záměru „O digitálním a dialogickém obratu v sociálních vědách“ (reg. č. 13-33640P). Děkuji recenzentům za řadu podnětných připomínek.

¹ Anthony GIDDENS, *Důsledky modernity*. Praha: SLON 2010, s. 44.

² GIDDENS, *Důsledky modernity*, s. 37.

se věnuje zejména metodologie a epistemologie sociálních věd, v opačném směru, kdy má proudit poznání z vědy do společnosti, se pak nejčastěji hovoří o nutnosti popularizace vědy, rozvoji aplikovaných a veřejných sociálních věd, které budou společnost nejenom poznávat, nýbrž poznání učiní pro sociální aktéry přístupným a díky tomu pro ně užitečným a prospěšným (jak uvidíme dále na příkladu participatorních metod, soudobé trendy rozvíjející koncept veřejné vědy nezaměřují pozornost pouze na pohyb vědění z vědy do společnosti, nýbrž právě i na epistemologicko-metodologický problém pohybu vědění ze společnosti do vědy). Snahy o zpřístupnění vědy široké veřejnosti najdeme v sociálních vědách od jejich počátku,³ aktuálně a zároveň i nejvýrazněji se objevují zejména na prahu nového milénia v souvislosti se slavnou Burawoyovou koncepcí veřejné sociologie,⁴ kolem jejíž obhajoby a kritiky se rozvinula široká diskuse tvořící jedno z významných témat soudobých sociálních věd.⁵

Vanniniho antologie *Popularizing Research: Engaging New Genres, Media and Audiences*, kterou hodlám níže představit, přispívá právě do této burawoyovské diskuse.⁶ Témata předkládaná v antologii stejně jako ta objevující se v souvislosti s veřejnou vědou jsou mnohočetná, heterogenní a dotýkají se řady aspektů sociálněvědní praxe. Proto níže zaměřím svoji pozornost zejména na vztah *veřejné vědy a digitálního a dialogického obratu*.

³ Pro přehledné představení popularizačních snah v sociálních vědách (zejména s důrazem na americké sociální vědy) srv. např. Jeremy MacCLANCY, „Popularizing anthropology.“ In: MacCLANCY, J. – McDONOUGH, Ch. (eds.), *Popularizing Anthropology*. London – New York: Routledge 1996, s. 1–57; Michal BURAWOY, „The Return of the Repressed: Recovering the Public Face of U.S. Sociology, One Hundred Years On.“ *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2005, č. 600, s. 68–85.

⁴ Michael BURAWOY, „Public Sociologies: Contradictions, Dilemmas, and Possibilities.“ *Social Forces*, roč. 82, 2004, č. 4, s. 1603–1618; Michael BURAWOY, „For Public Sociology.“ *American Sociological Review*, roč. 70, 2005, s. 4–28.

⁵ Když Burawoy ve studii příznačně nazvané *The Public Sociology Wars* shrnuje přibližně pětileté období následující po jeho výzvě, podotýká, že během této doby byla napsána více jak stovka časopiseckých studií a desítka antologií obhajujících či kritizujících jeho koncept (Michael BURAWOY, „The Public Sociology Wars.“ In: JEFFIES, V. (ed.), *Handbook of Public Sociology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers 2009, s. 450). Dnes je množství těchto reakcí samozřejmě výrazně vyšší.

⁶ Nutno podotknout, že svým zaměřím není ojedinělou reakcí na Burawoyovu výzvu. Řadu „případových studií“ výzkumných projektů odvolávajících se na koncept veřejné vědy najdeme např. ve čtvrté kapitole Jeffiesovy antologie (Vincent JEFFIES (ed.), *Handbook of Public Sociology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers 2009, s. 225–319) nebo například v nedávno vydané rozsáhlé antologii *Public Sociology: Research, Action, and Change* (Philip NYDEN – Leslei HOSSFELD – Gwendolyn NYDEN (eds.), *Public Sociology: Research, Action, and Change*. Thousand Oaks: Sage 2012).

Dialogickým obratem míním zejména stále se zvyšující zájem o participatorní metody v sociálních vědách (byť tyto metody mají kořeny již v 80. letech minulého století, zejména v rámci postmoderní antropologie), *digitálním obratem* označuji důsledky vpádu digitálních technologií do sociálně-vědní praxe,⁷ a to zejména ve smyslu otevření nových možností reprezentace vědeckého poznání a nových podob (dialogické) interakce mezi vědcem, sociálními aktéry, které zkoumá, a publikem, které se snaží oslovit. Tyto tři tendence ve smyslu veřejné, dialogické a digitální vědy, se totiž vzájemně prolínají, podporují a společně ožívují řadu témat, která se objevila zejména v souvislosti s tzv. postmoderním obratem v sociálních vědách: zkoumání nových možností, jak opustit lineární způsob myšlení a reprezentace a nahradit jej multimodálními podobami vyprávění; narovnání asymetrického subjekt-objektového vztahu, opuštění modelu individuálního autorství a posílení možností participace těch, kteří jsou zkoumáni a reprezentováni; a v neposlední řadě znovupromyšlení vztahu mezi vědou a ne-vědou (každodenností, uměním, dokumentarismem, žurnalistikou, populární kulturou apod.). Závěrem se, byť jen krátce a namátkově, zastavím u některých souvislostí, které s výše uvedeným nacházím v českých sociálních vědách.

O antologii: základní představení

Phillip Vannini naplno odstartoval svou akademickou dráhu v roce 2004, kdy získal doktorát ze sociologie na *Washington State University* a kdy Michael Burawoy „příznačně“ formuloval svoji koncepci veřejné vědy.⁸ Dnes můžeme Vanniniho považovat za významného reprezentanta nastupující generace těch sociálních vědců, kteří se snaží proměnit povahu a společenskou roli sociálních věd. Vannini působí na *School of Communication and Culture* kanadské *Royal Roads University*, kde se pokouší rozvíjet řadu inovativních

⁷ Důsledky digitalizace jsou samozřejmě komplexní a dalece přesahují oblast vědy. Např. Lev Manovich hovoří o „revoluci nových médií“ a vysvětluje, že tato „působí na všech úrovních komunikace a zahrnuje jak akvizici, tak manipulaci, uchovávání a distribuci. Samozřejmě ovlivňuje rovněž všechny typy médií: texty, pohyblivé a statické obrazy, zvuky i prostorové konstrukce.“ Lev MANOVICH, „Principy nových médií.“ In: DVORÁK, T. (ed.), *Kapitoly z dějin a teorie médií*. Praha: AVU 2010, s. 33.

⁸ BURAWOY, „For Public Sociology,“ s. 4–28. Videozáznam inaugurační přednášky, kterou Burawoy přednesl právě v roce 2004 u příležitosti svého zvolení prezidentem *Americké sociologické asociace* a ve které představil své pojetí a obhajobu veřejné sociologie je dostupný na YouTube (Dostupné z: <<http://www.youtube.com/watch?v=8NxvPKGtUQ&feature=share&list=PL7C6F0F4512C212CA>> [cit. 4. 1. 2013]).

postupů jak v pedagogické,⁹ tak zejména ve výzkumné praxi. Vannini se hlásí k tzv. veřejné vědě (*public science*), respektive veřejné etnografii (*public ethnography*), kterou chápe a rozvíjí ve smyslu tradic symbolického interakcionismu a tzv. non-reprezentativní teorie (*non-representational theory*).¹⁰ Tematicky se Vannini věnuje zejména studiu populární kultury a každodenního života, v užším smyslu pak populární hudbě, tělu a tělesnosti, senzornímu zakoušení světa, mobilitě sociálních aktérů, znaků a objektů, roli materiální kultury a technologií v každodennosti a problematice autenticity ve vědě a každodenní realitě soudobých společností.¹¹

Antologie *Popularizing Research* svým obsahem odpovídá výše uvedenému zaměření Phillipa Vanniniho a můžeme ji považovat za jakýsi editorický svorník jeho přístupu k sociálním vědám (za v tomto smyslu reprezentativní monografii můžeme považovat knihu-hypermédium *Ferry Tales*).¹²

⁹ Vannini chápe veřejnou etnografii a s ní související prolínání hranic mezi akademickým světem a veřejností, mezi akademickou a populární kulturou, jako jeden z klíčových nástrojů inovativního vyučování. Práce jeho studentů včetně vymezení jeho pedagogického přístupu lze nalézt např. na webu k projektu *ethnography.media.art.culture* (Dostupné z: <<http://innovative-learning.publicethnography.net/>> [cit. 4. 1. 2013]).

¹⁰ Non-reprezentativní teorie má své kořeny v sociální geografii (srv. zejména Nigel THRIFT, *Non-Representational Theory*. London: Routledge 2008). Základní premisou tohoto přístupu je snaha pojímat sociální realitu nikoli jako složenou z reprezentací a znaků, ale spíše z objektů, sociálních praxí, lidí a věcí, přičemž cílem je postihnout povahu zakoušení světa v jeho multisenzorické a spíše emocionální než racionální rovině. Thriftův způsob argumentace je velmi hutný a nepřístupný, je složen z dlouhých citací či parafrází Deleuze, Latoura, Merleau-Pontyho, Foucaulta, Guattariho a dalších. Vannini nabízí výstižné představení non-reprezentativní nebo jeho slovy spíše „více-než-reprezentativní“ (*more-than-representational*) teorie ve výčtu dvacetí charakteristik (Philip VANNINI, *Non-Representation Theory and Ethnographic Research*. [online]. 2012. Dostupné z: <<http://ferrytales.innovativeethnographies.net/content/non-representational-theory-and-ethnographic-research>> [cit. 4. 1. 2013]). V češtině se na non-reprezentativní teorii odvolává např. Petr Gibas (Petr GIBAS, „Duchařský obrat společenských věd, aneb duchové (a lidé) v pražském metru.“ In: *Sborník HMČ UK*. Praha: Univerzita Karlova 2008, s. 9–12).

¹¹ Přehled Vanniniho publikací věnovaných těmto tématům lze najít např. na jeho osobní stránce na webu *Royal Roads University* (dostupné z: <<http://communication-culture.school.royalroads.ca/dr-Phillip-vannini>> [cit. 4. 1. 2013]) nebo na jeho profilu na *Academia.edu* (dostupné z: <http://royalroads.academia.edu/Phillip_Vannini> [cit. 4. 1. 2013]). Jak již bývá dobrým (a s požadavky veřejné vědy konzistentním) zvykem nastupující generace sociálních vědců, pod těmito odkazy najdeme nejen životopisná data, obhajobu jeho vědeckého zaměření a představení jeho výzkumných projektů, nýbrž i řadu plných verzí Vanniniho článků, kapitol knih a odkazů na volně dostupné hypermediální projekty.

¹² Phillip VANNINI, *Ferry Tales: Mobility, Place, and Time on Canada's West Coast*. London: Routledge 2012; v hypermediální podobě Phillip VANNINI, *Ferry Tales*. [online]. 2012. Dostupné z: <<http://ferrytales.innovativeethnographies.net/>> [cit. 4. 1. 2013]. Kniha-

Popularizace vědy, respektive přesvědčení, že poznání produkované vědou musí mít přesahy mimo zdi akademických institucí, je totiž pro Vanniniho a autor(k)y statí do antologie zařazených integrální a nezbytnou součástí *společensky prospěšných* sociálních věd. V tomto smyslu bylo Vanniniho editorským záměrem sestavit antologii, která představí sociálněvědní výzkum, jenž se svojí povahou blíží populární kultuře a který je „vtipný, zábavný, entuziastický, strhující, napínavý, teatrální, performativní, umělecký, dokumentární, provokativní, inovativní, smyslný, sexy, mezižánrový, multimodální, multimedialní, charizmatický, experimentální, jedinečný a cool.“¹³ Ačkoli se Vanninimu tento záměr myslím podařilo v mnoha ohledech naplnit, je třeba dodat, že v případě některých v antologii uveřejněných statí lze výše uvedený výčet přívlastků doplnit o několik dalších: antologie je místy rovněž nejistá, rozpačitá a nepřístupná (paradoxně), některé příklady popularizace vědy jsou vágní a „řemeslně“ slabé.

Nepočítaje Vanniniho editorský úvod najdeme v antologii třicet jedna samostatných studií, pod kterými je podepsáno celkem padesát jedna autorů a autorek.¹⁴ Ačkoli je tímto rozsahem dobře naplněn deklarovaný cíl antologie, a sice představit širokou škálu různých strategií popularizace sociálních věd, tkví právě v tomto rozsahu klíčové úskalí pro vyčerpávající představení antologie (pouhé vypsání názvů příspěvků a jmen autorek a autorů by zabralo velké množství de facto nic neříkajících řádků). Namísto eklektického výčtu a popisu jednotlivých statí publikovaných v antologii se tak nabízí selektivní čtení a psaní, tedy zaměření pozornosti jen na několik podstatných

hypermédium *Ferry Tales* je první publikací, která vyšla v nakladatelství Routledge v rámci nedávno odstartované série *Routledge Innovative Ethnographies Series* (dostupné z: <<http://www.innovativeethnographies.net/>> [cit. 4. 1. 2013]), jež se vyznačuje právě propojováním knižní a hypermediální podoby publikací a jejímž editorem je Vannini. V recenzované antologii najdeme kromě editorského úvodu ještě jednu jeho stať (Phillip VANNINI, „Public Ethnography and Multimodality: Research from the Book to the Web,“ s. 136–141), ve které se zabývá veřejnou povahou knihy *Ferry Tales* a kde představuje *Routledge Innovative Ethnographies Series*.

¹³ Phillip VANNINI, „Introduction: Popularizing Research,“ s. 2.

¹⁴ Heterogennímu obsahu antologie odpovídá i skladba autorů a autorek podepsaných pod jednotlivými studiemi. Tito se pohybují napříč různými disciplínami (sociologie, sociální geografie, antropologie, psychologie atd.) a profesně působí v různých oblastech akademické i neakademické sféry: někteří jsou uznávanými vědci s bohatou vědeckou kariérou, někteří patří k nastupující generaci sociálních vědců nebo jsou „teprve“ studentkami a studenty nacházejícími se na různých úrovních univerzitního vzdělávání, mnozí se snaží propojovat svoji vědeckou dráhu s aktivismem či se namísto akademické vědy angažují v komunitních a rozvojových projektech, někteří jsou pak umělci, hledajícími možnosti průniku mezi sociálními vědami a uměním.

témat, jež jsou v antologii rozvíjena. Níže se tedy nejdříve pokusím studie uveřejněné v antologii roztrždit podle několika vybraných kritérií a zhodnotím postavení antologie ve vztahu ke konceptu veřejné vědy. V následujících částech studie se pak zastavím u výše zmíněných témat vyvěrajících ze vztahu digitálního a dialogického obratu (multimodalita, participace, vztah věda ne-věda), představím, jak jsou tyto reflektovány ve Vanniniho antologii a vysvětlím své případné rozpaky nad vybranými statěmi a popisovanými způsoby popularizace sociálních věd.

Obě verze antologie (tištěná kniha a její hypermediální verze) jsou rozděleny do devíti kapitol tvořených třemi až čtyřmi autorskými studii. Vannini zvolil přehledné členění¹⁵ podle typu média, respektive výzkumné strategie, která byla v konkrétních popisovaných případech použita při sběru dat a/nebo pro účely popularizace výsledků výzkumu (společně s Vanninim je zde nutno podotknout, že některé studie by podle tohoto členění bylo možno zařadit do několika kapitol). Kniha tak postupně představuje příklady popularizace sociálních věd prostřednictvím filmu a videa; vizuálních médií a grafiky (zejména ve smyslu fotografie a komiksů); galerijních (a web-galerijních) multimodálních a multimediálních instalací; rozhlasových pořadů a audio dokumentů; popularizujících článků otištěných v „neodborných“ periodikách; knih a výzkumných zpráv napsaných přístupným stylem a jazykem; dialogu prostředkovaného digitálními médii a sociálními sítěmi; výzkumných strategií založených na autorském performativním přednesu poezie (*slampoetry*) a dramatizovaném přehrávání zážitků (*playback theatre*). Závěrečná kapitola je pak věnována představení několika mediálních strategií, které byly v daných případech použity k propagaci a popularizaci vědy a slouží tak jako jakýsi závěrečný praktický rádce nabízející odpovědi na otázku „Jak komunikovat s médii a novináři?“

Tematické zaměření popisovaných výzkumů je přirozeně nejvýraznějším atributem, kterým se jednotlivé statě vzájemně odlišují. V antologii tak jsou reflektovány příklady popularizace výzkumů věnujících se problematice multikulturalismu a interkulturního soužití, migrace a seburčení etnických minorit, různým projevům populární kultury a jejího prožívání (např. motorkářské závody, hip-hop, tanečnice a různé taneční styly, kouzelnictví a eskamotérství), vzdělávání (např. vztah nezaměstnanosti a nízkého stupně

¹⁵ Přehlednosti antologie dále výrazně napomáhá víceméně jednotná struktura všech statí: pokaždé je představen samotný popularizovaný výzkum, jsou vysvětleny důvody jeho popularizace a je zdůvodněno využití konkrétních typů médií a výzkumných strategií. V některých případech najdeme dále popis reakcí publika/participantů a závěrem se zpravidla setkáme s pokusem formulovat poučení a rady, které z daného příkladu vyplývají.

dosaženého vzdělání, vzdělávání jedinců s poruchami učení, mediální výchova rodičů), narkomanii a delikventní mládeži, rozvojové pomoci venkovským zemědělským oblastem, popularizaci etnografických muzeálních sbírek, psychologii násilí páchaného na hasičích nebo např. občanskému aktivismu. Tuto tematickou pestrost je samozřejmě nutno považovat za klad celé antologie a můžeme v ní číst implicitní sdělení, že popularizovat a široké veřejnosti zpřístupnit lze de facto jakýkoli sociálněvědní výzkum a že pro angažmá sociálních věd ve věcech veřejných lze nalézt bohaté možnosti uplatnění.

Antologie a koncept veřejné sociologie

Všechny texty obsažené v antologii se pochopitelně protínají v základním požadavku popularizace vědy a rozvoje jejího veřejného charakteru, přičemž prospěšnost veřejné vědy je zpravidla obhajována prostřednictvím kritiky vědy „ne-veřejné.“ Vannini tak například zakládá úvodní pasáže editorského úvodu v kritice akademické, rigidní, mainstreamové, institucionalizované americké sociologie, která podle jeho názoru trpí hierarchickým chápáním vztahu mezi vědou a každodenní realitou, utápí se v doktríně *publish or perish*, podřizuje podoby reprezentace vědeckého poznání metodice hodnocení vědy (která zpravidla neuznává popularizační texty a nebo neumí zohlednit sociální důsledky výzkumu např. v podobě komunitně rozvojově prospěšných projektů) a uzavírá se před veřejností do slonovinové věže zbudované zejména z komplikovaného vědeckého žargonu a institucionálních bariér, jež brání například v podobě vysokých cen odborných časopisů a knih volnému přístupu k vědeckému poznání. Na základě této kritiky a s odkazem na podobné výzvy v rámci veřejné antropologie, veřejné sociologie a např. inovativních/kreativních kvalitativních přístupů¹⁶ Vannini nabádá k popularizaci vědy jakožto nezbytné podmínky její sociální užitečnosti.

Tento způsob argumentace je pak jen s drobnými formulačními rozdíly výchozím tvrzením každé stati zařazené do antologie, a to včetně jeho určité *vyhraněnosti a jednostrannosti*. Zřejmě v důsledku snahy o přímočarost je zde totiž veřejná sociální věda prezentována téměř jako jediný legitimní a smysluplný způsob, jak vědu provozovat.¹⁷ Implicitně by tak čtenář mohl

¹⁶ Přehledově srv. např. Norman K. DENZIN – Yvonna S. LINCOLN, *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. 3rd edition. Thousand Oaks: Sage 2005.

¹⁷ Ačkoli se Vannini opakovaně odkazuje na Burawoye, nikde nenajdeme žádnou zmínku o kritických reakcích na jeho výzvu. Burawoyova koncepce bývá např. často kritizována za „pouhé“ znovuoživení debaty, kterou v 50. a 60. letech rozpoutal Mills s jeho konceptem

dojít k názoru, že v sociálních vědách proti sobě stojí ti, kteří chtějí vědě vtisknout veřejný charakter proti těm, kdo chtějí zůstat ve výše zmíněné slonovinové věži. Například sám Vannini¹⁸ se sice odvolává na Burawoye a jeho výzvu k rozvoji veřejné sociologie, z jeho schématu ideálně typických modů sociologie však věnuje pozornost právě a jen veřejné sociologii, zatímco zcela opomíjí zmínit sociologii profesionální (*professional*), kritickou (*critical*) a expertní (*policy*)¹⁹ a tyto pak de facto zahrnuje do homogenizující kolonky vědy ne-veřejné. Tento způsob kritiky je sice úderný, je však značně zjednodušující. Jak zdůrazňuje sám Burawoy, všechny čtyři „podoby“ sociologie jsou vnitřně heterogenní a komplexní, hranice mezi nimi jsou propustné a rozmlžené, jednotlivé mody sociologie jsou komplementární právě ve svých antagonismech a „rozkvět každého z nich závisí na současném rozkvětu všech.“²⁰ Vanniniho antologie tak sice obhájí Burawoyův koncept veřejné vědy, zároveň však odráží vyhocenost jeho ambivalentního přijetí, kterou sám Burawoy kritizuje: „Ironicky se nám zde prolínají dva extrémy – radikální ‚veřejní sociologové‘ se střetávají s konzervativními ‚profesionálními sociology‘, přičemž se vzájemně nazývají antikristy.“²¹

sociologické imaginace a kritikou velkých teorií a abstraktního empiricismu v sociologii (Burawoy se na Millse samozřejmě často odvolává). Osud Burawoyova a Millsova konceptu tak má mnoho společného zejména v ambivalentním přijetí jejich výzev ze strany sociologické obce (srv. např. Jan BALON, „Ambivalentní odkaz Millsovy *Sociologické imaginace*.“ *Sociologický časopis*, roč. 45, 2009, č. 5, s. 1055–1072; Doug McADAM, „From Relevance to Irrelevance: The Curious Impact of the Sixties on Public Sociology.“ In: CALHOUN, C. (ed.), *Sociology in America: A History*. Chicago: The Chicago University Press 2007, s. 411–426; nebo např. zejména osmá kapitola „The Perils of Popularity: Public Sociology and Its Antagonists“ v knize David P. HANEY, *The Americanization of Social Science: Intellectuals and Public Responsibility in the Postwar United States*. Philadelphia: Temple University Press 2008). Existuje tak dlouhá řada kritických textů poukazujících např. na riziko banalizace, deprofesionalizace a politizace vědy nebo ohrožení její integrity (srv. např. Jonathan H. TURNER, „Is Public Sociology Such a Good Idea?“ *The American Sociologist*, roč. 36, 2005, č. 3-4, s. 133–151; John HOLMWOOD, „Sociology as Public Discourse and Professional Practice. A Critique Of Michael Burawoy.“ *Sociological Theory*, roč. 25, 2007, č. 1, s. 46–66; přehledově o kritice Burawoye srv. např. Lawrence T. NICHOLS (ed.), *Public Sociology: The Contemporary Debate*. New Brunswick, London: Transaction Publishers 2007). Pro oslavné texty a obhajobu konceptu veřejné vědy srv. např. Dan CLAWSON et. al. (eds.), *Public Sociology. Fifteen Eminent Sociologists Debate Politics and the Profession in the Twenty-first Century*. Berkeley: University of California Press 2007.

¹⁸ VANNINI, „Introduction: Popularizing Research,“ s. 5–6.

¹⁹ Srv. BURAWOY, „For Public Sociology,“ s. 9–11.

²⁰ BURAWOY, „Public Sociologies,“ s. 1611.

²¹ BURAWOY, „The Public Sociology Wars,“ s. 450.

Konkrétní podoby popularizace vědy se pohybují ve dvou základních a rovněž komplementárních rovinách, které opět s odkazem na Burawoyovo členění podob veřejné sociologie můžeme rozdělit na *tradiční* a *organický* přístup: *tradiční* přístup usiluje o zpřístupnění vědeckého poznání široké veřejnosti a je metonymicky ztělesňován postavou intelektuála, který vstupuje zpravidla prostřednictvím masových médií do veřejné diskuse a např. formuluje nové veřejné problémy; *organický* způsob bychom mohli jednoduše popsat jako snahu o *popularizaci participací*, tedy snahu zapojit ty, kteří jsou zkoumáni (zpravidla se jedná o komunitní výzkumy dosahem mnohdy nepřekračující danou komunitu) do celého výzkumného procesu.²²

Těto podvojně podobě veřejné vědy do značné míry odpovídá i podvojný přístup k digitálním technologiím: zatímco v duchu tradičního přístupu je vítána zejména možnost promlouvat k veřejnosti formou multimodálních reprezentací, v případě organického přístupu jsou oslavovány dialogické možnosti digitální komunikace.²³ V obou případech se však na stránkách antologie setkáme opět s výraznou jednostranností, kdy jsou digitální technologie téměř výhradně nadšeně chápány jakožto zdroj nových možností pro rozvoj veřejného charakteru vědy, multimodálních reprezentací a participatorních metod. V tomto smyslu je samozřejmě záhodno digitální technologie přivítat, zároveň je však nutno temperovat přílišné nadšení a velkolepá očekávání poukazem na řadu rizik, která je nutno zahrnout mezi možné důsledky digitalizace sociálních věd. Jak uvidíme dále, Vanniniho antologie a statě v ní obsažené obě tyto polohy reprezentují, byť tu oslavou záměrně a explicitně, zatímco tu kritickou nezáměrně a spíše v podobě toho, co se ve snaze popularizovat vědu nepovedlo a nebo toho, co je zcela opomenuto, o čem Vannini a autoři jednotlivých statí nemluví.

²² Pro podrobnější vymezení srv. zejména BURAWOY, „For Public Sociology“, s. 7–9.

²³ O důsledcích digitalizace se zpravidla uvažuje právě v kategoriích multimodality/multimediality/hypermediality a interaktivity, kterým do značné míry podřídím i níže uvedenou argumentaci. O důsledcích digitalizace však lze uvažovat i prostřednictvím řady dalších konceptů a kategorií, které se v této souvislosti objevily. Mám zde na mysli např. Manovichovo vymezení pěti základních principů nových médií (číselná reprezentace, modularita, automatizace, variabilita, kulturní překódování) (MANOVICH, „Principy nových médií“, s. 33–49), nebo např. Bolterův a Grusinův koncept imediace, hypermediace, remediace (Jay David BOLTER – Richard GRUSIN, *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge – London: The MIT Press 1999; v češtině Jay David BOLTER – Richard GRUSIN, „Imediace, hypermediace, remediace.“ In: DVOŘÁK, T. (ed.), *Kapitoly z dějin a teorie médií*. Praha: AVU 2010, s. 69–49).

Kniha-hypermédium aneb Digitální obrat a multimodální reprezentace

Když se Zygmunt Bauman a Tim May na začátku 90. let, kdy poprvé vyšel jejich známý úvod do sociologie, snažili studentům a čtenářům vysvětlit, kde mohou najít sociologii, odkázali je k textům otištěným na papíru: „Nejjednodušší je představit si dlouhou řadu polic v knihovně, napěchovaných knihami.“²⁴ Myslím, že i dnes je pro tento účel možné poslat studenty do knihovny, nikoli však mezi regály, nýbrž spíše k počítačům s předplacenými online databázemi elektronických časopisů a knih. Texty jsou totiž dnes psány, publikovány, distribuovány a čteny spíše v digitální, než analogové podobě, vědecké komunity jsou udržovány prostřednictvím digitálních forem komunikace a data jakéhokoli druhu jsou zpravidla digitalizována před tím, než jsou zpracována a analyzována. Toto „převedení všech existujících médií do číselných dat přístupných počítačům,“²⁵ tyto důsledky převodu *atomů* na *bity*, jak vysvětluje podstatu digitalizace Nicholas Negroponte,²⁶ však patří mezi ty, nad kterými se dnes již téměř nikdo nepozastaví. Diskuse o digitalizaci a stejně tak o digitálních sociálních vědách je totiž soustředěna kolem možností multi- a hyper-mediálních způsobů vyprávění a zejména pak kolem nových možností sdílení komunikace a produkce vědění.²⁷

²⁴ Zygmunt BAUMAN – Tim MAY, *Myslet sociologicky. Netradiční uvedení do sociologie*. Praha: SLON 2000, s. 7.

²⁵ MANOVICH, „Principy nových médií,“ s. 33.

²⁶ Nicholas NEGROPONTE, *Digitální svět*. Praha: Management Press – Softwarové noviny 2001, s. 15.

²⁷ Diskuse o hypermediální antropologii a etnografii se v posledních letech rozvíjí se stále větší intenzitou. Je zaměřena zejména na epistemologické a metodologické důsledky digitalizace (nezaměřuje se tedy primárně na problematiku veřejné vědy) a reprezentují ji např. následující texty často příznačně publikované v online časopisech: Amanda COFFEY – Paul ATKINSON – Beverly HOLBROOK, „Qualitative Data Analysis: Technologies and Representations.“ *Sociological Research Online* [online], roč. 1, 1996, č. 1. Dostupné z: <<http://www.socresonline.org.uk/1/1/4.html>> [cit 4. 1. 2013]; Raymond M. LEE – Nigel FIELDING, „Qualitative Data Analysis: Representations of a Technology: A Comment on Coffey, Holbrook and Atkinson.“ *Sociological Research Online* [online], roč. 1, 1996, č. 4. Dostupné z: <<http://www.socresonline.org.uk/1/4/1f.html>> [cit 4. 1. 2013]; Jeanine C. EVERS, „From the Past into the Future. How Technological Developments Change Our Ways of Data Collection, Transcription and Analysis.“ [online] *Forum: Qualitative Social Research*, roč. 12, 2011, č. 1. Dostupné z: <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1636/3162>> [cit 4. 1. 2013]. Přehledově o průkopnických tendencích v oblasti digitální etnografie srv. např. Dhiraj MURTHY, „Digital Ethnography: An Examination of the Use of New Technologies for Social Research.“ *Sociology*, roč. 42, 2008, č. 5, s. 837–855. Nejvýrazněji do této diskuse přispívá výzkumný tým na *Cardiff School of Social Sciences* v rámci projektu *Hypermedia and Ethnography* (dostupné z: <<http://www.cardiff.ac.uk/socsi/hyper/index.html>> [cit 4. 1. 2013]), který své závěry shrnul zejména v Bella DICKS – Bruce MASON – Amanda COFFEY – Paul

Případného čtenáře Vanniniho antologie je tak nutno upozornit, že ke čtení (poslouchání a dívání se) bude nevyhnutelně potřebovat počítač a přístup k internetu. Kniha *Popularizing Research* je totiž další knihou-hypermédiem, kterou Vannini v souladu s jeho snahou o multimediální „psaní“ veřejně přístupných textů připravil.²⁸ Skutečnost, že Vanniniho kniha má svou digitální verzi, by se na první pohled mohla jevit jen jako další příklad „prostého“ převodu *atomů* v *bity*. Není tomu tak, vztah knihy a hypermédia v případě Vanniniho publikací totiž není vztahem knihy a jejího *suplementu* (kdy by např. hypermédiem přidávalo něco nového ke knize), ani se nejedná o identické *klony* (jak to platí např. o elektronických verzích odborných časopisů a e-knihách, které jsou digitálním analogonem tištěných knih). Vanniniho knihy a hypermédia tak nejvíce připomínají *dvojčata*, mají totiž sice stejné „geny“ (autora, strukturu, opakující se textové pasáže), zároveň jsou však oddělenými a samostatnými „individui“ (můžeme číst jedno, aniž bychom četli druhé a *vice versa*), jež se však v řadě ohledů liší (tištěná kniha obsahuje rozsáhlejší, argumentačně a teoreticky nasycenější text, hypermédiem pak videa, zvukové nahrávky, interaktivní prvky a vše, co nelze otisknout na papír).²⁹

ATKINSON. *Qualitative Research and Hypermedia. Ethnography for the Digital Age*. London: Sage 2005. Dále můžeme zmínit například řadu příspěvků od Sarah Pinkové (srv. např. Sarah PINK, *The Future of Visual Anthropology. Engaging the Senses*. London, New York: Routledge 2006) nebo Luca Pauwelse (srv. např. Luc PAUWELS, „The video- And Multimedia-article As a Mode of Scholarly Communication: Toward Scientifically Informed Expression and Aesthetics.“ *Visual Studies*, roč. 17, 2002, č. 2, s. 150–159). Samostatnou kapitolu tvoří texty věnované digitálnímu vyprávění příběhů (srv. např. Bryan ALEXANDER, *The New Digital Storytelling: Creating Narratives with New Media*. Santa Barbara, CA: Praeger 2011). Existují již i online portály/blogy zaměřené na tuto problematiku, jedním z nejživějších je zřejmě *i-Docs* provozovaný *Watershed Media Centre* a *Digital Culture Research Centre* na *University of West England* (dostupné z: <<http://i-docs.org>> [cit. 4. 1. 2013]).

²⁸ Další knihy-hypermédia, na kterých se Vannini autorsky či koeditorsky podílel, jsou výše zmíněná monografie *Ferry Tales* a dále pak starší antologie věnovaná sociologii populární hudby (v tomto případě je však web nedokončený a zdaleka neobsahuje vše, co je na jeho úvodní stránce slíbeno): srv. Joseph A. KOTARBA – Bryce MERILL – J. Patrick WILLIAMS – Phillip VANNINI, *Understanding Society through Popular Music*. New York – London: Routledge – Taylor & Francis Group 2009; Joseph A. KOTARBA – Phillip VANNINI, *Understanding Society through Popular Music*. [online] 2009. Dostupné z: <<http://cw.routledge.com/textbooks/9780415954099/>> [cit. 4. 1. 2013].

²⁹ V tomto smyslu Vannini nepatří mezi průkopníky. Pokud je mi známo, tak jedním z prvních, kdo publikoval knihy v hypermediální podobě, byl Daniel Chandler, který vydal hypertextovou knihu *Semiotics for Beginners* již v roce 1994 (Daniel CHANDLER, *Semiotics for Beginners* [online]. Dostupné z: <<http://users.aber.ac.uk/dgc/Documents/S4B/semiotic.html>> [cit. 4. 1. 2013]). Až v roce 2002, poté co postupně upravoval, doplňoval a argumentačně

Vanniniho antologie využívá digitálních médií zejména k prozkoumávání nových možností reprezentace vědeckého poznání ve smyslu hypermediálního vyprávění a jako celek bychom ji mohli zařadit do kolony *tradiční* popularizace vědy. Rečeno slovy Vanniniho, cílem knihy-hypermédiá je „nikoli pouze *vyprávět (tell)*, nýbrž i *ukazovat (show)*,“³⁰ jak může vypadat popularizace sociálněvědního výzkumu. V antologii pak dále najdeme několik dalších způsobů popularizace odpovídajících charakteristice tradiční veřejné vědy,³¹ přičemž téměř všechny v ní uveřejněné statě reflektují výzkumy a takové způsoby popularizace, které usilují o rozvoj multimediálních prezentací, a to v duchu Jonesem výstižně formulovaného předpokladu, že „text by již nikdy neměl být naším stěžejním výstupem.“³² Multimediální projekty nejsou samozřejmě nutně vázány na digitální média a v řadě případů mají podobu paralelního využívání různých komunikačních kanálů (tištěné materiály, videa, fotografie, výtvarné objekty, těla participantů apod.) a jejich prezentace například v galerijních prostorách či ulicích měst.³³ Najdeme zde však i studie, které primárně prozkoumávají možnosti spojené s multimedialitou, respektive hypermedialitou digitálních médií jakožto nástrojů reprezentace vědeckého poznání.³⁴

a výkladově upřesňoval hypertextovou verzi, vydal tištěnou knižní podobu svého úvodu do sémiotiky (Daniel CHANDLER, *Semiotics: The Basics*. London: Routledge 2002).

³⁰ VANNINI, „Introduction: Popularizing Research,“ s. 3.

³¹ Do skupiny tradiční veřejné sociologie můžeme zařadit např. popularizaci výzkumu věnovaného násilí na hasičích, jehož výsledky byly převedeny do veřejného prostoru v podobě časopiseckých článků, brožur, uměleckých artefaktů a informačních panelů rozmístěných ve veřejném prostoru (Vivienne BRUNSDEN et. al., „Using Multimedia Artworks to Disseminate Psychological Research on Attacks on Firefighters,“ s. 67–73), psaní komentářů a jejich publikování v denním tisku (John LLEWELLYN, „The Relevance of Relevance: Why and How I Write Op-eds,“ s. 103–109) nebo publikování časopiseckých článků o sociologickém výzkumu eskamotérských praktik v profesním kouzelnickém časopisu *Magic* (Joseph, P. ZOMPETTI, „Persuasive Prestidigitation: Exploring the Rhetorical Power of Magical Performance in a Popular Magazine Article,“ s. 114–119).

³² Kip JONES, „Short Film as Performative Social Science: The Story behind *Princess Margaret*,“ s. 16.

³³ Srv. např. Brigid McAULIFFE – Bryce MERRILL, „Mixed-Media Storytelling Installation: Embody,“ s. 55–60; BRUNSDEN et. al., „Using Multimedia Artworks to Disseminate Psychological Research on Attacks on Firefighters,“ s. 67–73.

³⁴ Dobře sem zapadá Vanniniho studie o výzkumu *Ferry Tales* (VANNINI, „Public Ethnography and Multimodality: Research from the Book to the Web,“ s. 136–141), dále sem můžeme zařadit např. stať o popularizaci etnografických sbírek prostřednictvím hypermediální prezentace (srv. Guven Peter WITTEVEEN, „Producing Multimedia Exhibits for Multiple Audiences at the Hokkaido University Museum,“ s. 61–66).

Tuto dvojí digitální a analogovou podobu chápání multimediality terminologicky upřesňuje např. Pierre Lévy: „termín ‚multimédia‘ v podstatě znamená to, co používá několik komunikačních nosičů nebo kanálů.“³⁵ V tomto smyslu je multimediální například výstava v galerijním prostoru složená z různých artefaktů vypovídajících o jednom tématu. V souvislosti s digitalizací se však o multimédiích hovoří podle Lévyho zejména ve smyslu integrace různých médií do jednoho *unimédia* (či *multimodálního unimédia*), a to právě díky převedení na jeden společný digitální kód. Multimediální je pak například i odborný časopisecký článek obsahující vedle psaného textu grafy, schémata, fotografie, mapy apod., přičemž integrujícím prvkem je zde analogový tištěný kód. Multimedialita digitálních médií má však oproti analogové multimedialitě pro vědu řadu výhod, neboť zvýrazňuje a zhutňuje ty vlastnosti, které Bruno Latour tak výstižně připisal vědeckým *zápisům* (zejména jejich mobilnost, konstantnost, modifikovatelnost měřítka, reprodukovatelnost, kombinovatelnost, optickou konzistenci atd.).³⁶

Důrazem na využívání možností digitálních médií tak Vanniniho antologie rozvíjí další aspekt popularizace vědy, a sice ústup od psaného slova právě směrem k multimediálním reprezentacím. Nemohu se zde podrobněji věnovat genezi těchto tendencí v sociálních vědách, proto jen zmíním, že konceptuálně se autoři statí odvolávají opět na postmoderní obrat v antropologii, vizuální obrat, resp. aktuálnější senzoričtější obrat³⁷ v sociálních vědách a na různé dílčí koncepty a teorie povstávající z těchto obrátů: hybridita,³⁸ smíšená média (*mixed media*),³⁹ multimodalita,⁴⁰ výše zmíněná non-reprezentativní teorie apod. Společným a téměř v každé studii opět opakovaným rysem směřování k multimedialitě je přitom požadavek zkoumat a reprezentovat senzualně komplexní zakoušení světa sociálními aktéry rovněž senzualně komplexními způsoby. Toto je samozřejmě legitimní požadavek, jehož naplnění může výrazně přispět k popularizaci a zatraktivnění vědy

³⁵ LÉVY, *Kyberkultura*, s. 58.

³⁶ Bruno LATOUR, „Poznání a vizualizace aneb Jak myslet očima a rukama.“ *Teorie vědy*, roč. 30, 2008, č. 3, s. 33–90.

³⁷ O přesunu pozornosti od vizuálního k senzoričtějšímu obratu srv. např. Sarah PINK, *The Future of Visual Anthropology. Engaging the Senses*. London – New York: Routledge 2006.

³⁸ Srv. např. Bruno LATOUR, *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1993.

³⁹ Srv. např. William J. T. MITCHELL, „There Are No Visual Media.“ *Journal of Visual Culture*, roč. 4, 2005, č. 2, s. 257–266.

⁴⁰ Srv. např. Theo van LEEUWEN. *Introducing Social Semiotics*. London – New York: Routledge 2005; Bella DICKS, Bambo SOYINKA, Amanda COFFEY, „Multimodal Ethnography.“ *Qualitative Research*, roč. 6, 2006, č. 1, s. 77–96.

u široké veřejnosti a oproti převážně psané podobě vědy může podporovat sociologickou imaginaci, kontextualizovat data a příběhy, podněcovat k pochopení prostřednictvím nových zážitků a zkušeností a posilovat kredibilitu vědeckých výpovědí např. díky tomu, že multimediální reprezentace jsou mnohdy zároveň i multiindexikální.⁴¹

Požadavek multimediality a multimodality však zajisté neznamená výzvu k úplnému opuštění psaného textu. I v případě těch nejvýraznější „netextových“ způsobů popularizace vědy prostřednictvím např. filmu, videa či hypermédia, užívají jejich autoři text alespoň v podobě popisků či titulků. Benjaminova řečnická otázka, „nestane se popisek podstatnou součástí snímku?“⁴² stejně jako např. Barthesův slavný koncept *ukotvování*⁴³ významu fotografií právě popiskem, jsou platné nejen v případě fotografií, nýbrž mají své opodstatnění i v případě hypermedií, zejména pokud tyto chtějí být vědeckými hypermediálními reprezentacemi.

⁴¹ Multiindexikalitou či zmnožováním indexů zde odkazují zejména na Geoffreya Batchena a jeho koncept zdvojené indexikality (*double indexicality*), který rozvinul v souvislosti s rodinnou fotografií (Geoffrey BACHEN, *Forgett Me Not: Photography and Remembrance*. Exh. Cat. Amsterdam: Van Gogh Museum – Princeton Architectural Press 2001). Batchen si všiml, že zejména v rodinné fotografické praxi je již od dob daguerrotypie častým zvykem doplňovat fotografie (v tomto smyslu chápané jako peirceovské indexikální znaky) o další indexy odkazující k vyfotografované osobě: ústřižky vlasů, suvenýry z dovolené apod. Tímto zmnožováním indexů je podle Batchena posilován ten aspekt fotografie, který Barthes popsal jako „potvrzení existence vyfotografovaného“ (srv. Roland BARTHES, *Světlá komora. Poznámka k fotografii*. Praha: Agite/Fra 2005) a je zvyšována důvěryhodnost samotné fotografie. V tomto smyslu mohou být i multimédia obdobným zmnožením indexů ve chvíli, kdy jeden referent označují např. obrazem, autentickým záznamem zvuku apod. (blíže k tomuto argumentu srv. Michal ŠIMŮNEK, „Fotožurnalismus je mrtev, ať již fotožurnalismus,“ s. 48–50).

⁴² Walter, BENJAMIN, „Malé dějiny fotografie.“ In: CÍSAŘ, O. (ed.), *Co je to fotografie?* Praha: Hermann & synové 2004, s. 19 (9–20).

⁴³ Srv. Roland BARTHES, „The Photographic Message.“ In: SONTAGOVÁ, S. (ed.), *A Barthes Reader*. New York: The Noonday Press 1988, 194–210; Roland, BARTHES, „Rétorika obrazu.“ In: CÍSAŘ, O. (ed.), *Co je to fotografie?* Praha: Hermann & synové 2004, s. 51–62.

Popularizace participací: o vztahu digitálního a dialogického obratu⁴⁴

Jestliže jsou multimediální a hypermediální způsoby vyprávění výrazným rysem soudobých úvah spojených s digitálním obratem a konceptem veřejné vědy, spojení digitálního obratu s dialogickým obratem posouvá koncept veřejné vědy jednak směrem k její *organické* podobě, jednak do poněkud podstatnějších souvislostí: jak výstižně poznamenal Pierre Lévy, „nejvíce kulturních změn přenášejí nové informační (virtuální světy, informační toky) a komunikační (komunikace všichni-všichni) systémy, nikoli skutečnost, že se míchá text, obraz a zvuk, jak se nám zdá, že vyplývá z nejasného pojmu „multimédia“.“⁴⁵

Převážná část statí otiskovaných ve Vanniniho antologii tak má „organickou“ podobu, a to právě v důsledku využívání participatorních metod v rámci zejména komunitních výzkumů. Ačkoli lze téměř všechny v antologii popisované výzkumy charakterizovat jako metodologicky pluralistické,⁴⁶ v popředí zájmu jsou zejména různé podoby alternativních kvalitativních metod: performativní antropologie (která se v různých podobách snaží propojovat umění a vědu), autoetnografie (kdy je sám výzkumník nástrojem, objektem i subjektem výzkumu), sdílená produkce dokumentárních filmů (tzv. *ethnocinema*) nebo např. fotografiemi podporované rozhovory (*photoelicitation*).

Participatorní metody se v sociálních vědách rozvíjejí zejména od 80. let minulého století a lze je vnímat jako důsledek zejména (byť nikoli výhradně) postmoderního obratu v antropologii⁴⁷ a post-positivistických

⁴⁴ Dialogickým možností digitálních médií jsem se věnoval již dříve, byť v částečně odlišných souvislostech: a sice v kontextu vizuálních sociálních věd (srv. Michal ŠIMŮNEK, „O technických obrazech v sociálních vědách.“ *Teorie vědy*, roč. 33, 2011, č. 4, s. 617–642), fotožurnalismu (srv. Michal ŠIMŮNEK, „Fotožurnalismus je mrtev, ať žije fotožurnalismus. Proč může digitalizace zvyšovat důvěryhodnost novinářské fotografie.“ *Mediální studia*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 36–58) nebo např. hypermediální žurnalistiky (srv. Michal ŠIMŮNEK, „O některých důsledcích digitalizace novinářského vyprávění.“ In: JIRÁK, J. – PAVLIČÍKOVÁ, H. (eds.), *Média pod lupou*. Praha: Powerpoint 2013, s. 67–87). Z těchto statí místy přebírám některé argumenty, které zde však zasazuji do odlišného kontextu.

⁴⁵ LÉVY, *Kyberkultura*, s. 58 [zvýrazněno v originále].

⁴⁶ Např. autoři studie popisující výzkum vztahu nízkého stupně dosaženého vzdělání a nezaměstnanosti uvádějí, že jejich výzkum byl založen celkově na dvaceti metodách kvalitativní i kvantitativní povahy. Srv. Frank SLIGO – Elspeth TILLEY, „Cartoons as Praxis: Negotiating Different Needs in Adult Literacy Research Reporting,“ s. 34.

⁴⁷ Srv. zejména James CLIFFORD – George E. MARCUS (eds.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press 1986.

tendencí v epistemologii sociálních věd.⁴⁸ Obzvláště od druhé poloviny 90. let jsou pak tyto tendence výrazně podporovány nástupem digitálních technologií, které díky výše zmiňované schopnosti vytvářet multimediální a hypermediální reprezentace a zejména pak díky možnostem využívat nové podoby interaktivity (zejména ve smyslu komunikace typu *všichni-všichni*)⁴⁹ výrazně oživily zájem právě o participatorní metody a experimentování s novými podobami reprezentace vědeckého poznání.

Participatorní potenciál nových médií využívá samotná hypermediální podoba antologie jen v elementární podobě interaktivity založené na „svobodné“ volbě cesty sítí hyperodkazů. V antologii však najdeme i studie, které dokázaly využít participatorního potenciálu digitálních médií pro účely sdíleného vytváření „příběhů“, kdy autoři/výzkumníci jsou již spíše než tvůrci obsahu „pouze“ zprostředkovateli rozhraní pro sdílenou interakci a podněcovateli samotné interakce. Nejvýrazněji toto platí o projektu využívajícím interaktivní online rozhraní pro mapování historie a rodové genealogie příslušníků kanadsko-amerického etnika Métis (*Métis People*),⁵⁰ kdy sami příslušníci tohoto etnika mohou přidávat do interaktivní mapy vlastní fotografie, rodinné příběhy, genealogické stromy apod. Dalším vynikajícím příkladem pak je experiment s e-dialogem, a to v podobě otevřených online fór zaměřených na vzájemnou diskusi mezi experty a laiky nad vybranými problémy veřejného charakteru (udržitelný rozvoj, ekologická gramotnost, jaderný odpad apod.).⁵¹ Jednotlivé e-dialogy přitáhly pozornost většinou několika stovek účastníků a například e-diskuse o nakládání s vyhořelým palivem z jaderných elektráren se aktivně zúčastnilo úctyhodných deset tisíc lidí.

Výše uvedené nadšení z možností participatorních metod a dialogičnosti digitálních médií je však ve Vanniniho antologii značně nekritické

⁴⁸ Srv. např. Isaac Ariail REED, „Epistemology Contextualized: Social-Scientific Knowledge in a Postpositivist Era.“ *Sociological Theory*, roč. 28, 2010, č. 1, s. 20–39.

⁴⁹ Pro přehled různých podob „digitální“ interaktivity srv. např. Marie-Laure RYAN, „The Interactive Onion.“ In: PAGE, R. – THOMAS, B. (eds.), *New Narratives. Stories and Storytelling in the Digital Age*. Lincoln – London: University of Nebraska Press 2011, s. 35–62.

⁵⁰ Mike EVANS – Jon CORBETT, „New Media, Participatory Methodologies, and the Popularization of Métis History,“ s. 163–170. Interaktivní mapa je přístupná na <http://document.bcmetisCitizen.ca/manage_métisplace_display.php> [cit. 4. 1. 2013].

⁵¹ Ann DALE – Jason LUCKERHOFF – François GUILLEMETTE, „e-Dialogues: Real-Time Online Conversations,“ s. 151–156. Samotné e-dialogy jsou dostupné na <<http://www.e-dialogues.ca>> [cit. 4. 1. 2013].

a opět jednostranné.⁵² Až na jednu jedinou výjimku⁵³ se veškeré zmínky o možnostech digitálních médií opájejí výše uvedenými nadějemi a očekáváními, vyzdvihují sdílenou produkci a zejména snadnou dosažitelnost vědeckého poznání. Autoři a autorky jednotlivých statí tak zcela ignorují problematiku digitální propasti rozevírající se nejen mezi bohatým severem a chudým jihem, ale např. i mezi digitálními imigranty a digitálními domorodci;⁵⁴ problém Velkého bratra, kdy se za rétorikou osvobození v mnoha ohledech rýsují hrozby dokonalého dohledu a disciplinace; *black box* problém související s expertně složitými digitálními technologiemi, do kterých již nikdo nevidí; otázku „umělosti“ digitálního světa, jeho ambivalentního vztahu ke každodennosti a stále hrozícího rizika vyvazování dat a příběhů z autentických kontextů a rizika povrchní participace založené například na pouhém „klikání“ myši;⁵⁵ stoupající nebezpečí informačního a sen-

⁵² Pro vyváženou kritiku participatorních a kreativních metod srv. např. Davis BUCKINGHAM, „Creative Visual Methods in Media Research: Possibilities, Problems and Proposals.“ *Media, Culture & Society*, roč. 31, 2009, č. 4, s. 633–652. Rečeno rétorikou Anthonyho Giddense zmíněného v úvodu této statí, jedním z klíčových problémů je snaha participatorních metod učinit každodenní „reflexivní monitorování jednání“ ze strany sociálních aktérů jedinou součástí vědeckého poznání. Tato tendence absolutizovat v sociálních vědách rozumění/emickou deskripci na úkor vysvětlování/etické deskripce je známým problémem, jehož řešení se pokusil předložit např. sám Giddens v teorii strukturace (Anthony GIDDENS, *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. London: Hutchinson 1976), Pierre Bourdieu ve své teorii jednání a konceptuální trojčlence pole-habitus-kapitál (Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*. Praha: Karolinum 1998) nebo např. Brian Fay se svou interakcionistickou a multikulturální epistemologií (Brian FAY, *Současná filosofie sociálních věd. Multikulturální přístup*. Praha: SLON 2002). Zůstaneme-li však u Giddensovy reflexivity, vyjeví se podle mého názoru riziko *banalizace* a *zacyklení*, které hrozí participatorním sociálním vědám: pokud totiž učiníme reflexivní monitorování jednání jedinou součástí vědeckého poznání, které pak vrhneme nazpět do společnosti jako vědecké poznání, může dojít k tomu, že věda se stane jen jakýmsi prostředníkem laické reflexe samotnou laickou reflexí. Pozdní modernita by pak možná nemusela být ani tak sociologická, jako de-sociologizovaná.

⁵³ Jediní Evans a Corbett uvádějí, že se setkali s problémem digitální propasti a dovednostní propasti (*skill divide*), srv. EVANS – CORBETT, „New Media, Participatory Methodologies, and the Popularization of Mētis History,“ s. 167.

⁵⁴ Srv. Marc PRENSKY, „Digital Natives, Digital Immigrants (Part 1).“ *On the Horizon*, roč. 9, 2001, č. 5, s. 1–6; Marc PRENSKY, „Digital Natives, Digital Immigrants (Part 2): Do They Really Think Differently.“ *On the Horizon*, roč. 9, 2001, č. 6, s. 1–6.

⁵⁵ V rovině aktivismu a NGOs se v důsledku vpádu digitálních technologií a jejich logiky hovoří o proměně *aktivismu* v *klicktivismus*. Angažovanost a aktivismus sociálních aktérů jsou tak dle mnohých redukovány na pouhé klikání myši ve smyslu podepisování elektronických peticí, hlasování v online anketách, vyhodnocování návštěvnosti webových stránek apod. Podrobněji se této problematice věnuje zejména Micah White (srv. Micah WHITE, *What is Clicktivism?* [online]. Dostupné z: <<http://www.clicktivism.org/>> [cit. 4. 1. 2013]).

zuálního přesycení, kdy přestává být problémem informace produkovat, distribuovat a dosáhnout na ně, za to však začíná být problémem to, jak najít relevantní informace, respektive jak ve světě přebujelých digitálních příběhů upozornit právě na ten náš.

Mezi vědou a ne-vědou

Skutečnost, že hranice mezi jednotlivými disciplínami sociálních věd jsou výrazně prostupné a nezřetelné již dnes nikoho nepřekvapí. Ostatně výrazně na tuto „zmatenou“ povahu sociálních věd upozorňoval například již Charles Wright Mills, který na konci 50. let podotkl, že hranice mezi dílčími obory sociálních věd jsou spíše institucionálního než intelektuálního rázu a že „v metodách a ve vymezení předmětu dnes neexistuje nic, co by skutečně odlišovalo kulturní antropologii od ekonomie nebo sociologie.“⁵⁶

Jestliže hranice mezi disciplínami sociálních věd ztratily v průběhu druhé poloviny 20. století mnohé ze svých opěrných bodů a rozmachu se dočkaly interdisciplinární výzkumné přístupy, pak dnes dochází k záměrnému nabourávání hranic mezi vědou a ne-vědou. Statě obsažené ve Vanniniho antologii jsou tak plné výzev k prolínání vědy s uměním, dokumentarismem, žurnalistikou nebo šířeji populární kulturou (a to ve smyslu obsahovém i formálním), přičemž tyto výzvy tvoří základ řady kreativních a participatorních metod (performativní antropologie, ethnocinema, non-reprezentativní teorie atd.). Jak výstižně uvádí sám Vannini na webu k *Routledge Innovative Ethnographies Series*, cílem inovativních přístupů „je zpochybňovat hranice mezi etnografií a dokumentární žurnalistikou, mezi akademickou studií a povídkou, mezi akademickým světem a divadlem.“⁵⁷

Tato problematika není opět v sociálních vědách (a obecně ve vědě) nová, je jedním z témat filosofie sociálních věd a filosofie vědy, nesouvisí výhradně s digitálním obratem a ve spojitosti s alternativními způsoby reprezentace vědeckého výzkumu můžeme najít řadu dřívějších pokusů o vymezení vztahu sociálních věd a ne-vědy.⁵⁸ Nehodlám zde zabíhat do jemných záhybů

⁵⁶ MILLS, *Sociologická imaginace*, s. 149.

⁵⁷ Srv. Phillip VANNINI, *Routledge Innovative Ethnographies Series, About*. [online]. Dostupné z: <<http://www.innovativeethnographies.net/about>> [cit. 4. 1. 2013].

⁵⁸ Srv. např. Howard S. BECKER, *Telling About Society*. Chicago – London: The University of Chicago Press 2007; Howard S. BECKER, „Visual Sociology, Documentary Photography, and Photojournalism: It’s (Almost) All a Matter of Context.“ *Visual Studies*, roč. 10, 1995, č. 1, s. 5–14; Jon WAGNER, „Constructing Credible Images. Documentary Studies, Social Research, and Visual Studies.“ *American Behavioral Scientist*, roč. 47, 2004, č. 12, s. 1477–1506; Graeme

argumentace výše odkázaných textů a do oblasti filosofie vědy, v souvislosti s digitalizací a hypermedializací vědy bych však rád upozornil na jeden problém, který bych myslím hrozí nabývat na významu. Porovnáme-li totiž některé příklady využití filmu, videa či hypermédii ve vědě s použitím těchto médií v dokumentarismu či žurnalistice, mnohdy nás zarazí výrazný rozdíl z hlediska kvality jejich řemeslného zpracování. V této souvislosti si níže dovoluji tvrdit, že novinářům, dokumentaristům či umělcům se zpravidla daří využívat vědecké výzkumné postupy (např. etnografické metody sběru dat) lépe než jak se vědcům daří využívat postupy žurnalistické, dokumentaristické či umělecké.

S výše zmiňovanou web-optimistickou nekritičností Vanniniho antologie tedy poněkud kontrastuje právě „řemeslné“ slabé provedení některých v antologii představovaných příkladů popularizace vědy. V této souvislosti budí rozpaky zejména filmy reflektované v první části antologie: Jonesova vizuálně autoetnografická meditace nad populární kulturou 60. let *The One about Princess Margaret*,⁵⁹ autoetnografický film-webový dialog (*film-web dialog*) Carly Gieselerové věnovaný motorkářským závodům Sturgis⁶⁰ a krátký záznam dialogu mezi Anne Harrisovou a Nyadol Nyuonovou o aspektech interkulturního soužití a vytváření identity imigrantů nazvaný *People Get Tired*.⁶¹

Všechny tyto příklady trpí zejména (být možná záměrně) nekvalitním filmařským zpracováním připomínajícím estetiku domácího videa. Více jak dvacetiminutový „film“ Kipa Jonese je tak poskládaný z nudně se opakujících záběrů měnících se grafických obrazců à la spořič obrazovky monitoru, které jsou podbarveny drmolivým komentářem Kipa Jonese a populárními písňemi ze 60. let. Padesátiminutový film Carly Gieselerové, který má být sondou do mobilní identity motorkářů a autoetnografickou vzpomínkou na autorčino prožívání závodů Sturgis, je tvořen redundantně se opakujícími nekvalitními záběry (roztřesené záběry pořízené zpoza okna jedoucího vozu nebo bez stativu z velké vzdálenosti od silnice, po které se projíždí „mini-

SULLIVAN (ed.), *Art Practice As Research: Inquiry in Visual Arts*. Thousand Oaks: Sage 2009; Gary J. KNOWLES – Andra L. COLE (eds.), *Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. Thousand Oaks: Sage 2008.

⁵⁹ JONES, „Short Film as Performative Social Science: The Story behind *Princess Margaret*,“ s. 13–18. Video je dostupné na <<http://vimeo.com/4339217>> [cit. 4. 1. 2013].

⁶⁰ Carly GIESELER, „Sturgis 2.0: Crafting a Filmic-Web Dialogue,“ s. 25–30. Video je dostupné na <<http://vimeo.com/17459427>> [cit. 4. 1. 2013].

⁶¹ Anne HARRIS – Nyadol NYUON, „People Get Tired: African Australian Corss-Cultural Dialogue and Ethnocinema,“ s. 19–24. Video je dostupné na <<http://vimeo.com/27784027>> [cit. 4. 1. 2013].

aturní“ motorkáři), do kterých se hlasy participantů/motorkářů dostávají pouze v podobě heslovitých vět vepsaných do obrazu. Tři a půl minutový snímek *People Get Tired* tvořený sestříhanými záběry na dvě dámy (autorky), které sedí před kamerou a hovoří o úskalích interkulturního soužití budí rozpaky zejména klišovitým obsahem jejich promluv a těžko identifikovatelným cílem, kterého autorky chtěly svým vyprávěním dosáhnout.

V obdobném smyslu narazíme na „řemeslné“ nedostatky i v případě hypermediálních projektů diskutovaných v antologii. Vanniniho *Ferry Tales* nebo např. Evansův a Corbettův způsob využívání *Google Maps* pro účely mapování historie etnika *Métis* jsou sice velmi dobře metodologicky a teoreticky ukotvené, z hlediska webdesignu, přehlednosti a uživatelské přátelskosti však jejich hypermédiá zaostávají za žurnalistickými projekty například z dílny *New York Times*⁶² nebo dokumentaristickými projekty dostupnými na webu agentury *Magnum*,⁶³ *National Film Board of Canada*⁶⁴ nebo například francouzského produkčního tandemu *Upian* a *Arte.tv*.⁶⁵ Rozdílů jsou samozřejmě způsoby do určité míry odlišným množstvím finančních prostředků a možností zapojit do produkce hypermédií velké množství dovednostně specifických profesí.⁶⁶ I když, jak lze ilustrovat některými aktivistickými projekty,⁶⁷ díky sociálním sítím a uživatelsky stále jednodušším a zpravidla volně či levně dostupným aplikacím a technologiím,⁶⁸ lze finanční náročnost produkce hypermédií stále snadněji minimalizovat.

⁶² Srv. např. *Multimedia/Photos* sekci na webu *The New York Times* (Dostupné z: <<http://www.nytimes.com/pages/multimedia/index.html>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁶³ Srv. sekci *In Motion* na webu agentury *Magnum* (Dostupné z: <<http://inmotion.magnum.photos.com>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁶⁴ Srv. <<http://www.nfb.ca/interactive>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁶⁵ Srv. <<http://www.upian.com/>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁶⁶ Např. deník *The New York Times* má samostatnou desetičlennou multimediální redakci, přičemž na realizaci dílčích hypermediálních projektů pracují zpravidla desítky redaktorů, grafiků, fotografů, kameramanů, webdesignerů apod. Tímto směrem týmové spolupráce mezi vědci a ne-vědci se vydávají samozřejmě i některé „primárně“ vědecké projekty.

⁶⁷ Srv. např. mapování násilnosti a nepokojů po keňských prezidentských volbách v roce 2007, pro jehož účely byly několikrát blogery a programátory vyvinuty tzv. ushahidi mapy (dostupné z: <<http://legacy.usahidi.com/>> [cit. 4. 1. 2013]). Tyto umožňují využívat metod crowdsourcingu pro účely mapování a dokumentování různých sociálních problémů a kauz. V Čechách na podobném principu fungují např. projekty *Zmapuj to* (dostupné z: <<http://www.zmapujto.cz/>> [cit. 4. 1. 2013]) nebo *Mapy hazardu* (dostupné z: <<http://sousedstvi.maphazardu.cz/>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁶⁸ Volně dostupných aplikací pro editaci digitálních dat je velké množství a nemám zde prostor pro jejich představení. Proto jen odkazuji na nejnovější trend ve vývoji aplikací určených pro vytváření webdokumentů, představení těch klíčových najdeme např. v knize Matthieu LIETAERT (ed.), *Webdocs. A Survival Guide for Online Filmmakers*. Brussels: Not So Crazy!

Ačkoli nelze autorkám a autorům zejména výše zmíněných filmů upřít snahu o inovativnost a originalitu, obávám se, že mohou jen s obtížemi dostát požadavkům veřejné vědy. Z obsahového i řemeslného hlediska totiž nabízí jen velmi málo důvodů, proč by se na ně vlastně měl někdo dívat.⁶⁹ I když jsou rámovány rétorikou participatorních metod, autoetnografie, performativní antropologie, sdíleného vyprávění, otevřené a veřejně přístupné vědy, jsou paradoxně nesrozumitelné, nepřístupné a nepopulární. Pochopit jejich „nekonvenčnost“ a najít v nich určitý „požitek z četby“ totiž myslím lze pouze v případě, že se divák seznámí a pochopí jejich konceptuální a teoretické pozadí, čímž se však v podstatě autoři těchto filmů (méně to již platí o výše odkazovaných hypermédiích) uzavírají do jakési nové „participatorní“ slonovinové věže, kterou chtěli sami strhnout.

Vanniniho antologie *Popularizing Research* si však i přes výše uvedené rozpaky zaslouží pozornost. Ačkoli je kniha v mnoha ohledech jednostrannou „popularizací popularizace“, nabízí zajímavý vhled do oblasti *experimentování*⁷⁰ s participatorními metodami a multimediálními způsoby

Productions 2012. Zkrácená verze knihy je volně dostupná např. na <http://issuu.com/notsocrazy/docs/webdocs_lowres-sample_02/3> [cit. 4. 1. 2013].

⁶⁹ Nechci tvrdit, že sledovanost by měla být kritériem kvality popularizace vědy, autorky a autoři výše uvedených videí k tomu však sami nabádají: všichni totiž považují skutečnost, že svá videa zveřejnili na *YouTube* nebo *Vimeo*, za předpoklad, jak přitáhnout k výzkumu mnohem širší publikum. S tím však poněkud kontrastuje skutečnost, že film *People Get Tired* doposud shlédlo 119 diváků (srv. <<http://vimeo.com/27784027>> [cit. 17. 3. 2013]), video *The One about Princess Margaret* 297 diváků (srv. <<http://vimeo.com/4339217>> [cit. 17. 3. 2013]) a video o závodech *Sturgis* vidělo 257 diváků (srv. <<http://vimeo.com/17459427>> [cit. 17. 3. 2013]). Fakt, že tato čísla dokazují jen malý zájem o výše uvedené filmy ilustruje například počet shlédnutí řemeslně kvalitnějšího a z hlediska interpretačního kontextu srozumitelnějšího promo videa k letošnímu ročníku závodu *Sturgis*, na které se podívalo více jak 125 tisíc diváků (srv. <<http://youtu.be/duU74r43t-0>> [cit. 17. 3. 2013]).

⁷⁰ Je myslím zajímavé, jak často ospravedlňují sociální vědci případné nedostatky svých inovativních výzkumů a alternativních způsobů reprezentace odkazem na „pouhé experimentování“. Jak známo, v sociálních vědách je z etických důvodů zapovězeno experimentovat se sociálními aktéry, lze však experimentovat s metodami sběru a analýzy dat (být i zde se může skrývat řada etických úskalí). V tomto „metodologickém“ smyslu tedy najdeme slovo „experiment“ v textech vizuálních sociálních vědců velmi často. Frekventované je v diskusích o inovativních kvalitativních metodách a o veřejné vědě. Ve Vanniniho antologii je zmíněno snad v každé studii. V případě vizuálních a zejména pak hypermediálních sociálních věd se tak zdá být stále platná Beckerova věta z konce 70. let: „Dosud nebyl čas na vypracování standardních procedur a paradigmat. Výsledkem pak je, že do oblasti vizuálních sociálních věd vstupují lidé s odlišným zázemím, vzděláním a zkušenostmi a nutně tak provádějí velice rozmanité experimenty (téměř vše co v této chvíli uděláte je experimentem) a rozsah nových nápadů, postupů a výsledků je v celkovém úhrnu velice široký“ (Howard S. BECKER,

vyprávění. Odpověď na otázku, jak by měla vypadat veřejná věda zejména v době digitálních médií, totiž není jednoznačná a jednoduchá. Namísto nějaké definitivní odpovědi tak můžeme očekávat, že rozvoj „digitální“ a veřejné vědy bude spočívat právě v opakovaném hledání a experimentování, jež bude střídavě ožívat s přicházejícími technologickými možnostmi a umdlévat pod tíhou otázek a problémů, které technologické inovace vždy přinášejí. Při pohledu na řemeslně dokonalé, čtenářsky/divácky vyhledávané a rozkvétající podoby digitálního vyprávění příběhů v současné hypermediální žurnalistice⁷¹ a digitálním dokumentarismu⁷² si dovoluji závěrem navrhnout, aby se sociální vědci tvářili v tvář novým médiím a digitálním nástrojům nebáli pokládat si a zodpovídat na první pohled tak „nevědeckou“ *how to do it* otázku a pokusili se hledat inspiraci a možnosti spolupráce právě v těchto oblastech. Například web-dokument o Guatemale ovládané gangy a násilím *Alma: A Tale of Violence* využívající etnografické metody sběru dat a propojující osobní biografii s historií a socio-kulturním kontextem je jedním z mnoha vynikajících příkladů převedení sociologické imaginace do digitálního příběhu se spoustou interaktivních prvků.⁷³ A v tomto smyslu, ačkoli je opatřen nálepkou „dokument“ nikoli „věda“, se mi zdá být sociologičtější a veřejnější než mnohé pokusy diskutované ve Vanniniho knize.

„Preface.“ In: WAGNER, J., *Images of Information. Still Photography in the Social Sciences*. Beverly Hills – London: Sage, s. 7).

⁷¹ Zde by bylo možno předložit velmi rozsáhlý seznam odkazů. K prolistování doporučuji *Multimedia/Photos* sekci na stránkách *The New York Times* (dostupné z: <<http://www.nytimes.com/pages/multimedia/index.html>> [cit. 4. 1. 2013]), zejména pak například rozsáhlou hypermediální reportáž *Coming Out* o životních příbězích mladých gayů a lesbiček (dostupné z: <<http://www.nytimes.com/interactive/2011/05/23/us/20110523-coming-out.html>> [cit. 4. 1. 2013]) nebo inovativní hypermediální reportáž *Snow Fall* o jednom lavinovém neštěstí (Dostupné z: <<http://www.nytimes.com/projects/2012/snow-fall/#/?part=tunnel-creek>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁷² Příkladů vynikajících web-dokumentů (někdy označovaných jako i-docs, multi-media docs apod.) by bylo možno opět uvést velké množství. Mezi jejich přední producenty patří *National Film Board of Canada* (srv. <<http://www.nfb.ca/interactive>> [cit. 4. 1. 2013]) nebo produkční tandem francouzské *ARTE.tv* a společnosti *Upian*, které mají za sebou řadu vysoce hodnocených web-dokumentů jako např. *A Prison Valley*, *Journey To The End Of Coal* nebo např. *Alma: A Tale of Violence* (srv. <<http://www.upian.com/>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁷³ Srv. *Alma: A Tale of Violence* [online]. Dostupné z: <<http://alma.artetv/en/>> [cit. 4. 1. 2013].

Závěrem letný pohled do českých sociálních věd

Problém sociální užitečnosti sociologie není a vlastně nikdy nebyl české sociologii úplně cizí, jak o tom svědčí například kritická „prvorepubliková“ poznámka Emanuela Rádl, kterou cituje Petrušek ve svém retrospektivním pojednání o české sociologii v letech 1989–2001:

Naši sociologové snad dovedou dělat učené spisy pro akademickou potřebu, ale pro veřejný život dosud neznamenají nic – a proto nemá smysl zavádět sociologii do školy, byla by tam hluchým předmětem, který by jen obtěžoval žáka i učitele.⁷⁴

Reflexí vývoje české sociologie po prvním porevolučním desetiletí se kolem roku 2000 objevila řada. O konceptu veřejné vědy, natož pak o alternativních způsobech reprezentace vědeckého poznání či kreativních metodách v nich najdeme jen velmi málo zmínek.⁷⁵ Toto je dáno do určité míry tím, že i v západní sociologii po odeznění vzrušených reakcí na Millse nastal poslední a možná doposud nejvýraznější boom veřejné vědy až po výše zmiňované Burawoyově výzvě, a tudíž lze asi těžko očekávat, že by tento „okrajový“ problém mohl být výrazněji diskutován v rámci české sociologie, která se v devadesátých letech probouzela po dlouhých letech „socialistického spánku“. Výše odkazovaný Petruskův text je tak jedním z mála, které se snaží přenést problematiku veřejné vědy do českého prostředí.

O téměř deset let později se Petrušek k tématu veřejné vědy a společenské užitečnosti vrací (tentokrát již samozřejmě s odkazem na Burawoye) v další studii uveřejněné v *Sociologickém časopisu*,⁷⁶ ve které se rozepisuje zejména o „veřejném“ charakteru esejistického psaní, postavení intelektuála a roli kvalitativního výzkumu. Z dalších českých sociologů v této souvislosti vyzdvihuje zejména angažované psaní Václava Bělohradského, Jana Kellera a Jiřího Přibáně, které „chválí“ za využívání beletristických odkazů v jejich argumentaci, rozvíjení esejistického psaní jakožto legitimního vědeckého žánru a za schopnost psát čtivě např. poutavými metaforami protkané texty.

⁷⁴ Miloslav PETRUSEK, „Poučení ze zcela nekrizového vývoje české sociologie let 1989-2001.“ *Sociologický časopis*, roč. 38, 2002, č. 1–2, s. 9.

⁷⁵ Srv. např. Lenka VOHRALÍKOVÁ, „O čem psali a báдали čeští sociologové v devadesátých letech 20. století.“ *Sociologický časopis*, roč. 38, 2002, č. 1–2, s. 139–151; Jiří MUSIL, „Zamyšlení nad soudobou českou sociologií.“ *Sociologický časopis*, roč. 38, 2002, č. 1–2, s. 12–24; Jan KELLER, „Deset témat pro českou sociologii.“ *Sociologický časopis*, roč. 38, 2002, č. 1–2, s. 25–35.

⁷⁶ Miloslav Petrušek, „Návrat (sociologické) teorie do Čech? Východiska, stav a perspektivy.“ *Sociologický časopis*, roč. 47, 2011, č. 5, s. 1017–1033.

V posledních několika letech zájem o českou veřejnou vědu a úskalí jejího rozvoje reprezentuje kromě Petruska např. Jan Balon⁷⁷ (s nímž Petruska napsal popularizační knihu o vybraných problémech soudobých společností).⁷⁸ Pohled veřejnosti na vědu se snaží postihnout například kvantitativně založená studie *Obraz vědy v českém veřejném mínění*,⁷⁹ s výraznými příspěvky k problematice veřejné vědy v podobě etnograficky založených studií a analyticko-přehledových pojedání přispěla Tereze Stöckelová⁸⁰ a v podobě obhajoby alternativních podob reprezentace a výzkumu například Petr Gibas, který explicitně píše o uzavřenosti české sociální vědy vůči tematicky, metodologicky a epistemologicky okrajovému a vyzývá k větší otevřenosti české vědy.⁸¹

Výše uvedené reflexe veřejné vědy však (s výjimkou Petra Gibase) stále zůstávají u psaného textu. Proto si závěrem dovoluji – byť s vědomím neúplnosti svého výčtu a určité nezdvořilosti vůči autorkám a autorům, které z důvodu mé neznalosti či přehlednutí opomenou – uvést alespoň několik stručně komentovaných příkladů, které by svou „alternativností“ v rovině reprezentace mohly být bez problémů zařazeny do Vanniniho antologie.

Ačkoli např. vizuální sociální vědy u nás téměř neexistují,⁸² právě z tohoto zákoutí sociálních věd stojí za zmínku zejména Blažkovy *Venkovy*,⁸³ ve kterých je přístupně a vyváženě kombinován text s fotografiemi, nebo dlouhodobý a z hlediska poutavé kombinace textu a fotografií obdobně

⁷⁷ Srv. Jan BALON, „Projekt veřejné sociologie: cesta ven z krize oborové sociologie?“ *Teorie vědy*, roč. 27, 2005, č. 4, s. 73–99.

⁷⁸ Miloslav PETRUSEK – Jan BALON, *Společnost naší doby: populární sociologie (ne) populárních problémů*. Praha: Academia 2011.

⁷⁹ Gabriela ŠAMANOVÁ, Markéta ŠKODOVÁ, Jiří VINOPAL, *Obraz vědy v českém veřejném mínění*. Praha: SOÚ AV 2006.

⁸⁰ Srv. např. Tereza STÖCKELOVÁ (ed.), *Akademické poznávání, vykazování a podnikání. Etnografie měnící se české vědy*. Praha: SLON 2001; zejména pak Tereza STÖCKELOVÁ, *Nebezpečné známosti. O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha: SOÚ AV – SLON 2012.

⁸¹ Petr GIBAS, „Vizualita a ještě dál. K postupnému otevírání se české společenské vědy.“ *Biograf* 2011, č. 55, s. 69–74.

⁸² V posledních letech se zejména v antropologii objevují snahy o rozvíjení vizuálních a aplikovaných přístupů: srv. zejména Tomáš PETRÁŇ, *Ecce homo: (esej o vizuální antropologii)*. Pardubice: Univerzita Pardubice 2011. Na Katedře antropologie Západočeské univerzity v Plzni vzniklo loni *Studio vizuální antropologie* zaměřené na filmovou antropologii (srv. <<http://www.antropologie.org/cs/studio-vizualni-etnografie>> [cit. 4. 1. 2013]), slibně se jeví rozjíždějící se projekt aplikovaného antropologického výzkumu *Anthropictures*, který se alespoň podle vize formulované na webu projektu zdá být přesně tou veřejnou vědou, kterou prosazuje Vannini (srv. <<http://www.anthropictures.cz/>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁸³ Bohuslav BLAŽEK, *Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie*. Brno: ERA 2004.

zaměřený projekt Pavla Klvače dokumentující různé aspekty venkovského života v obcích Dražanské vrchoviny.⁸⁴ Za originálnější je dále možno považovat trilogii *O přiběhí*, která je komiksovým záznamem vyprávění životních osudů tří českých Romů.⁸⁵ Výjimečný je pak orální historický projekt *Paměť národa*, za kterým stojí zejména sdružení *Post Bellum*, Český rozhlas a *Ústav pro studium totalitních režimů*.⁸⁶ Záznamy a přepisy rozhovorů s pamětníky významných dějinných událostí 20. století a každodenního života v totalitním Československu mají totiž svoji knižní, komiksovou i rozhlasovou podobu.⁸⁷ Dále lze zmínit dlouhou řadu projektů na hranici (konceptuálního) umění, dokumentarismu a vědy, které se snaží využívat např. etnografické metody sběru dat a nebo se prostě chápat aktuálních sociálních témat a být tak nejen sociálně, ale i sociologicky relevantní. Do této skupiny patří řada fotografických a filmových dokumentů,⁸⁸ pozoruhodná je například architektonicko-sociální dokumentace českého chalupářství od Veroniky Zapletalové,⁸⁹ konceptuální projekty Kateřiny Šedé (např. *Je to jedno*, 2005, *Od nevidím do nevidím*, 2011) nebo např. rozsáhlý projekt *Monument Transformation 1989–2009*, jenž zahrnuje výstavy, publikace, přednášky a projekce zaměřené na postižení transformace české společnosti za posledních dvacet let.⁹⁰ Za zmínku dále stojí kolektivní výstava *Kartografie naděje: Příběhy sociální změny*, kterou pro Centrum současného umění DOX připravil Jaroslav Anděl.⁹¹

⁸⁴ Pavel Klvač vydává tematické monografie již od roku 2006 a dnes má jeho série již pět titulů. Srv. poslední vydanou knihu, kde lze nalézt i seznam těch předešlých: Pavel KLVÁČ, *Krajina za humny/Backyard Landscapes*. Drnovice: Drnka 2012.

⁸⁵ Markéta HAJSKÁ – Máša BOŘKOVCOVÁ – Vojtěch MAŠEK, *O přiběhí/Albína, Keva, Ferko*. Praha: Lipník 2010.

⁸⁶ Dostupné z: <<http://www.pametnaroda.cz/>> [cit. 4. 1. 2013].

⁸⁷ Knižně např. Adam DRDA – Mikuláš KROUPA, *Kruté století: kapitoly z rozhlasového pořadu Příběhy 20. století*. Praha: Radioservis – Český rozhlas 2008; komiksově Jana FANTOVÁ – Jan POLOUČEK (eds.), *Ještě jsme ve válce: příběhy 20. století*. Praha: Post Bellum – Argo – Ústav pro studium totalitních režimů 2011; rozhlasově srv. <http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/pribehy/> [cit. 4. 1. 2013].

⁸⁸ Zde by mohl být výčet velmi dlouhý, česká dokumentární fotografie a film mají bohatou minulost i přítomnost. O nejméně výraznější propojení dokumentárního žánru a sociologie usiluje velmi úspěšný a známý projekt *Film a sociologie* (srv. <<http://www.filmasociologie.cz/>> [cit. 4. 1. 2013]).

⁸⁹ Veronika ZAPLETALOVÁ, *Chatařství/Summerhouses. Architektura lidských snů a možností*. Brno: ERA 2007.

⁹⁰ Představení projektu je dostupné z: <<http://www.monumenttotransformation.org/>> [cit. 4. 1. 2013].

⁹¹ Představení výstavy je dostupné z: <<http://www.dox.cz/cs/vystavy/kartografie-nadeje-pribehy-socialni-zmeny>> [cit. 4. 1. 2013].

Výčet řady podobných projektů by mohl být výrazně delší. Přestože popularizace sociálních věd nebývá v Čechách často diskutována, zasloužila by si samostatné pojednání. Ačkoli zde nenajdeme podobně vyhocenou a ambivalentní diskusi o veřejné vědě a o alternativních podobách reprezentace vědeckého poznání jako v angloamerické sociologii a antropologii, z výše uvedeného výčtu je snad patrné, že z řady zákoutí českých sociálních věd se pomalu vynořují projekty (a nebo se do sociálních věd podsouvají z oblasti umění či dokumentarismu), které myslím alespoň pootvívají vrátka „alternativnímu“ a „okrajovému.“ Až i do Čech dorazí s plnou silou digitální obrat společně s jeho stimuly k dialogičnosti a veřejné vědě, dočkají se možná i české sociální vědy širšího zájmu o nové experimentální přístupy.